

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СИГУРНОСТТА В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН ПРЕЗ ПЪРВАТА ЧЕТВЪРТ НА ХХІ ВЕК

Владислав Лазаров

Доктор на науките, катедра „Национална сигурност“,
Университет по библиотекознание и информационни технологии
(София, 1784, бул. „Цариградско шосе“ № 119, Република България),
wllazarov@gmail.com, ORCID 0000-0003-0120-5887

Геостратегическото значение на Черноморския регион е безспорно. От столетия той се явява незаобиколим фактор за търговските пътища между Европа и Азия, както и своеобразен плацдарм за влияние в Близкия изток. Нерядко конфликти на интереси и сблъсъци между Великите сили предизвикват и проливите, свързващи Черно море със Средиземно море. За разлика от Средиземноморския басейн или Балтийско море, Черноморският регион не е хомогенен в историческо и в културно отношение. По време на Студената война тук минава границата между Изтока и Запада. Днес Черноморският регион е своеобразна граница между евроатлантическата и руската система за сигурност, като основни силови фактори на арената са актьорите с глобални и регионални претенции: САЩ, ЕС, Русия, Китай, Турция.

Процесът на глобализация очерта нов многополярен свят с различни рискове и заплахи за сигурността. Черноморският регион е класически пример за два паралелно съществуващи процеса. С опит за интеграция, от една страна – чрез създаване на регионални транснационални институции – Организацията на Черноморското икономическо сътрудничество (ОЧИС), Черноморската военно-морска група за оперативно сътрудничество (BLACKSEAFOR), от друга страна, с енергичното противопоставяне на интересите на глобалните сили и тяхното въздействие върху поведението на регионални играчи и малки държави. Черноморският регион се явява зона на сблъсък на геополитическите играчи, като противопоставянето им има своите регионални и национални измерения. Регионалният геоекономически проект „Триморие“, както и руските инициативи („Турски поток“, „Син поток“) отреждат за пореден път на Черноморския басейн статут на сериозна арена на сблъсък на интересите на основни глобални играчи. Предвид актуалните енергийни аспекти на сигурността, безспорно Черноморието има важна роля за регионалната и международната сигурност.

Ключови думи: Черно море, регион, сигурност, геополитика, конфликт.

SECURITY CHALLENGES AT THE BLACK SEA REGION IN THE FIRST QUARTER OF 21ST CENTURY

Vladislav Lazarov

Doctor of Science, Department “National security”,
University of Library Studies and Information Technologies
(Sofia 1784, “Tsarigradsko shose” № 119, Republic of Bulgaria)
wllazarov@gmail.com, ORCID 0000-0003-0120-5887

The lifelong geostrategic significance of the Black Sea region is indisputable. It has been an inalienable trade routes factor between Europe and Asia for centuries, as well as a distinct bridgehead for influence in the Middle East. Quite often the Straits connecting the Black Sea with the Mediterranean Sea cause conflict of interests and clashes between the Great Powers. Unlike the Mediterranean basin or the Baltic Sea, the Black Sea region is not historically and culturally homogeneous. During the Cold War, the border between East and West passes here. Today the Black Sea region is a kind of border between the Euro-Atlantic and Russian security system, as the main power factors in the arena are the actors with global and regional claims: USA, EU, Russia, China, Turkey.

The globalization process and the development of the neo-liberal doctrine outlined a new multipolar world with various security risks and threats.

The Black Sea region is a classic example of two parallel existing processes. With the attempt to integrate – by establishing regional trans-national institutions – the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), Black Sea For, as well as the vigorous opposition to the interests of the global forces and their impact on the behavior of regional players and small countries. The Black Sea region is a zone of confrontation of geopolitical players, and their opposition has its regional and national dimensions. The regional geo-economic project “Trimorie”, as well as the Russian initiatives (“Turkish Stream”, “Blue Stream”) once again assign the Black Sea Basin the status of a serious arena of conflict of interests of major global players. Given the current energy aspects of security, the Black Sea undoubtedly plays an important role in regional and international security.

Keywords: Black Sea region, security, geopolitic, conflict.

Черноморският регион е класически пример за два успоредно развиващи се процеса: интеграция в рамките на съществуващите регионални и транснационални институции и организации и остро фрагментиране с оглед на противопоставянето на интересите на глобалните сили и отражението им върху поведението на регионалните играчи и малките държави.

Напрегнатата геополитическа ситуация в световен аспект генерира критична маса от негативни фактори, влияещи и върху състоянието на сигурността в Черноморието и прилежащите райони. Ето защо комплицираният възел от преследващи собствени цели държави във и извън региона предпоставя дискусията за сигурността тук да бъде перманентно актуална. Противопоставянето на Великите сили в миналото, на свръхдържавите през XX в. и на глобалните играчи в днешно време формира Черноморския регион като невралгично пространство с непреходна роля и влияние върху състоянието на международната сигурност.

Предизвикателствата пред сигурността в Черноморския басейн винаги са се определяли от ситуирането му като гранична област в много аспекти – териториален, цивилизационен, блоков и т.н. Черноморският регион е своеобразна граница между евроатлантическата и руската система за сигурност. Бидейки част от т.нар. проект „Триморие“, Черно море се оформя като сериозна арена на сблъсък на интересите на основни глобални играчи. Регионът се явява и раздел между Европа и Близкия изток, което е друга демаркационна линия както в сферата на сигурността (енергетика, пролиферация, антитероризъм, миграционни процеси), така и в цивилизационен и етно-културен аспект.

Няколко са основните фундаменти, обуславящи формирането на средата за сигурност в Черноморския басейн през новата декада:

- военната и военноморската сигурност;
- т.нар. замразени конфликти;
- особено актуалната днес енергийна сигурност;
- организираната транснационална престъпност.

С оглед на периодизацията в развитието на Черноморския регион, в настоящия труд се открояват три основни събития, пряко свързани с баланса между гореспоменатите фактори и интересите на големите играчи:

- Емблематичното разширение на НАТО от 2002–2004 г.
- Конфликта в Грузия – 2008 г.
- Събитията в Украйна от и след 2014 г.

Така хронологично се забелязва, че регионът е пространство със съществено нарастваща роля и значение за регионалната и международната сигурност.

Ако дебатът през 90-те години на миналия век е третираше Черно море като „светско езеро“, днес едва ли има съмнение за значението на черноморското пространство за международната арена. Красноречиво говори обстоятелството, че дори фактически, днес в сложния възел от противоречия се забелязват интересите на всички държави, имащи претенцията и основанията да се числят към глобалните световни лидери.

Нееднородността на състоянието на сигурност тук се обяснява и от сложността на факта, че от шест държави, които географски са част от региона, три са членове на НАТО,

две са членове на ЕС, другите са пространство на пряко противопоставяне на интересите на Запада и Русия и арена на стремеж за привличане в една или задръжане в друга сфера на влияние. В такъв аспект реализацията на международните отношения води до разминаване на интересите, включително и между съюзници и международни организации.

Алиансът на практика достигна границите на бившия СССР, асимилирайки и част от постсъветското пространство (Прибалтийските републики), което постави на дневен ред последваща интеграция (Украйна, Грузия). След края на Студената война основната стратегия на евроатлантическата концепция за сигурност беше парадигмата за експанзия и разширение на Изток, като евентуална стратегическа перспектива за своеобразна Евразия и потенциално включване на Русия в системата ѝ за сигурност. Идеята за интегриране на Русия към Запада беше тествана без разчет на драстична промяна в политическите отношения „Изток – Запад“ след двехилядната година, вследствие на което се оказа неосъществима. Назад във времето остана изказването на Хенри Кисинджър, че „процесът на демократизация на Русия е инвестиция в националната сигурност на САЩ“. Така стратегията за присъединяването на Черноморския басейн към Евроатлантическото пространство не се реализира и регионът се завърна към обичайния си дневен ред на съперничество на стратегии и сблъсък на интереси.

Ако през Студената война Черноморието е предимно съветска сфера на влияние, то днешната среда ни дава основание да наблюдаваме региона като театър на съревнование и сложна геополитическа игра между САЩ, НАТО, ЕС, Русия, Турция. На практика източният фланг на НАТО е осигурен от Турция, България и Румъния, макар че трите държави имат различни визии от гледна точка на националния си интерес.

Чувствително изменение на състоянието на сигурността в региона настъпи през 2007–2008 г. С едностранното денонсиране на част от задълженията по „Договора за конвенционалните въоръжени сили в Европа“ от времето на Студената война Русия си осигури плацдарм за пренебрегване на Истанбулските ангажименти на ОССЕ от 1999 г. за оттегляне на въоръжените сили от региона. Чрез войната в Грузия от август 2008 г. Русия реализира визията си за гарантиране на контрола в Южнокавказкия коридор, свързващ Европа с Каспийско море и Централна Азия. Така, експлоатираща етнически конфликти за създаване на ситуация на формална легитимност, руската кампания показа, че Русия дава заявка за преподреждане на „Черноморската геополитическа акватория“.

С края на блоковото противопоставяне се получиха форми на обществен разпад, обозначавани от руската научна общност с термини като „горещи точки“, „замразени конфликти“ и т.н. (Приднестровие, Абхазия, Южна Осетия, Чечения).

При необходимост конфликтите се размразяват с цел формална легитимация на действия, целящи бърза реализация на стратегически интереси. Счита се, че „замразените конфликти“ в ексъветската територия обслужват предимно руските интереси. Те са форма на контрол и влияние върху определени региони. Те са поддържани в състояние на стабилност или обратно, на хаос, с цел потенциално предотвратяване на излизането извън сферата на влияние. Със сходни мотиви се асоциират формално и събитията в Украйна през 2014 г. и последвалите процеси и събития.

Като играч на международната арена Русия има своя визия за политиката и сигурността в региона. Събитията от 2014–2015 г. рязко измениха баланса на силите в региона. Засили се динамиката на сигурността, проявила се в съществено увеличение на присъствието на руски войски и въоръжения със стратегическо значение. Последвалото развитие на събитията доведе до ред действия (включително и инфраструктурни промени), спомагащи за запазване на произведеното статукво от страна на Русия. Реализацията на интересите ѝ със силови методи не е нестандартно за черноморското пространство. Това е демонстрация на водеща роля, неприемаща други претенции.

На Крим обаче нещата не се обвързват само с политика. Бидейки отделен от Украйна, полуостровът дава стратегическо военно предимство на притежателя си, но е и сериозен залог за енергийната сигурност, и дава възможност за евентуална бъдеща експлоатация на природо-минерални ресурси в Черноморския регион.

Като прибавим и енергийните аспекти на сигурността, безспорно Черноморието е регион с прогресивно нарастваща роля за регионалната и международната сигурност. Инфраструктурата на общата европейска сигурност е немислима без гарантиран баланс на

силите и интересите на регионалните и глобалните играчи. Естествено е общият баланс да се постига чрез стремеж на черноморските държави да отстояват интересите си в контекста на процеси и инициативи на страни, които задават тона на световните процеси, но не принадлежат към диаспората на региона в чисто географски аспект.

Днес Черноморският басейн е огледално отражение на бързо изменящи се и многостранни фундаменти на средата за сигурност, където се открояват както съвпадения на интереси, така и опити за противодействие на различните центробежни тенденции на световната политика.

В общи линии Черноморският регион образува интересен феномен в геополитическо отношение. Ако боравим с инструментариума на основните понятия, с които се извършва геополитическият анализ, то можем да отбележим, че той отговаря на термина „геополитически възел“ (Karastoyanov 1997).

От една страна, това оформяне е резултат от сблъсък между големите пространства, а от друга – междинните конфликтни пространства са арената на реалния сблъсък на интересите на големите. Оттам и определението „възел“ в смисъл на съсредоточие на много и противоречиви цели, които трудно се синхронизират. Тези региони са богати на стратегически суровини, потенциални пазари или са с военностратегическо значение. Най-често са едновременно в сила споменатите вече характеристики. Подобни региони са Кавказ, Близкият изток, Балканите, Южнокитайско море и други. Понякога те променят приоритетното си значение във фокуса на основните играчи. Що се отнася до националната сигурност на страните, намиращи се в подобни места (междинни конфликтни пространства), подобно геополитическо положение генерира повече несигурност, рискове и заплахи, отколкото за страните извън тези пространства.

Интересно е, че в рамките на региона се откроява класически пример и за друго понятие, използвано в геополитическия анализ. Проливите на Босфора са „геополитическа ключова зона“. Това понятие обозначава относително малки по обхват зони, които имат изключително значение за световните комуникации, търговските връзки и военните операции: Гибралтар, Суецкият канал, Ла Манш, Панамският канал и т.н.

Тази картина допълва стойността и важността на региона както в исторически, така и в съвременен геополитически аспект. Пространството е регулирано с международно-правен режим според конвенцията от Монтьрьо 1936 г., която урежда до днес правата за преминаване през Проливите. Общо погледнато, нуждата от друго съвременно решение е факт, с оглед на напредналите технологии, увеличаващия се стокообмен и необратимо развиващия се процес на глобализация, както и на нарасналото стратегическо значение на региона за международните концепции за сигурност.

Като израз на провата на гъвкавост и съзнание за засилваща се геополитическа стойност, Турция (безспорен регионален лидер от страна на членуващите в НАТО) е класически пример в друго отношение – опит за създаване на „геополитическа ключова зона“. Инициативата на президента Ердоган за алтернативен на Босфора проток е нагледен пример за трайно геополитическо вложение в бъдещето, както и заявка за друго измерение на геополитическото присъствие, признато или оспорвано от останалите играчи.

Реализирането на подобни проекти за изграждане на ключови зони в миналото и днес е доказателство за последователна и далновидна геополитика, провеждана от държавата със стратегическа цел – трайно присъствие не само на политическата, но и на геополитическата карта на света.

Не са малко примерите на изключителна недалновидност и геополитическо късогледство по отношение на геополитическите ключови зони и отказ от реализиране на инфраструктурни и енергопреносни проекти в много страни (включително и България), което в крайна сметка ги е поставило в друг сегмент на „голямата шахматна дъска“.

В заключение можем да отбележим, че вследствие на горезилюженото, Черноморският регион се явява естествена зона на сблъсък на геополитическите играчи, но това противопоставяне има и своите регионални и национални измерения. Състоянието на сигурността тук е пряко зависимо от стратегическия баланс както между Русия и Запада, така и между интересите на Китай, Турция, Украйна и всички близки и далечни участници, влияещи върху формирането на „регионалния пасианс“. За момента няма условия някои от играчите да трансформира значително визията си за региона и преследваните цели. Няма

и предвидим риск от мащабни военни действия, които да обхванат Черноморския басейн. Военни операции, преследващи определени стратегически интереси, остават възможни, но само в ограничен мащаб със слаб интензитет (Украйна – Донецк, Луганск).

В името на стратегически баланс нито един фактор в региона не би могъл да реализира продължителна кампания или действия отвъд определени хоризонти и субрегионални точки, без да рискува глобален конфликт.

Днес международната обстановка се характеризира с обща несигурност и елементи на трайна дестабилизация. Международните отношения се базират на принципа, че голямата световна политика и общата сигурност са задължение на големите и силни държави.

Според Робърт Гилпин обаче „всички държави се стремят да контролират територията, поведението на други държави или процеси в световната икономика. Разликата е в това, че само богатите държави могат да действат за осъществяването на подобни стремежи“ (Gilpin 2003).

Типично, макар и не драстично, в Черноморието е отразена тази максима. Днес няма глобален или регионален фактор, чиито интереси да не са представени в този възел. Това се дължи на факта, че регионът е гранична зона, енергиен коридор, преход между култури и цивилизации с трайна историческа обремененост. Съществено е и обстоятелството, че съвсем наблизо са Близкият изток, Украйна, както и фактът, че Турция, като активно участваща в сирийската криза, и е своеобразен фактор за крупни миграционни потоци към Европа.

Анализирайки проблемите и предизвикателствата в Черноморския басейн днес, се откроява необходимостта от опит за нов подход към сигурността в региона, базирана до голяма степен на превенция, рестрикция и гъвкави адаптивни решения на конкретни проблеми. Съвременната архитектура, влияеща и оформяща състоянието на сигурността, би следвало да бъде стремеж към по-голяма контактност и повече баланс и фундамент в отношенията по оста НАТО – ЕС – Русия, регионалните играчи (Украйна, Турция) и другите черноморски държави в този контекст.

На този фон България провежда политика на активно сътрудничество с черноморските държави с цел укрепване на националната си сигурност и дава реален принос за сигурността в Черноморския регион.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Bozhilov, Y. 2013. The Black sea region needs new security architecture, Harvard Black Sea Security Program.

Gilpin, R. 2003. Globalna politikonomia [Global political economy]. Sofia: Izdatelstvo Damyan Yakov. (In Bulgarian).

Гилпин, Р. 2003. Глобална политикономия. София: Издателство „Дамян Яков“.

Karastoyanov, S. 1997. Politicheska geografia, geopolitika, geostrategia [Political geography, geopolitics, geostrategy]. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“. (In Bulgarian).

Карастоянов, С. 1997. Политическа география, геополитика, геостратегия. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.

Ross Wilson, U.S. Policy in the black sea region. URL: http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_58.pdf (Date of application 18.08.2019).

Дата на подаване на статията в редакцията 27.02.2019 г.